УДК 811.111

Чугу С. Д.,
Вінницький торговельно-економічний інститут Київського торговельно-економічного університету, м. Вінниця

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ АВТОРСЬКОЇ КАРТИНИ СВІТУ (на матеріалі романів Д. Лоджа)

Стаття присвячена вивченню особливостей втілення авторської картини світу в текстовому просторі романів Д. Лоджа “Changing Places”, “Nice Work”, “Paradise News”, “Thinks”. Використання лінгво-когнітивного та контекстуального аналізу дозволяє дослідити лінгвальні засоби репрезентації базових концептів, що моделюють концептосферу художніх творів письменника.

Ключові слова: *авторська картина світу, репрезентація, принцип опозиції, концепт, художній простір тексту.*

Статья посвящена выявлению особенностей воплощения авторской картины мира в текстовом пространстве романов Д. Лоджа “Changing Places”, “Nice Work”, “Paradise News”, “Thinks”. Использование линво-когнитивного и контекстуального анализа позволяет исследовать лингвистические средства репрезентации базовых концептов, которые моделируют концептосферу художественных призведений писателя.

Ключевые слова: *авторская картина мира, репрезентация, принцип оппозиции, концепт, художественное пространство текста.*

The article deals with the study of the peculiarities of the author’s world model actualization in the textual continuum of the novels “Changing Places”, “Nice Work”, “Paradise News”, “Thinks” by D. Lodge. The application of the linguo-cognitive and contextual analyses results in the research of the linguistic devices that represent basic concepts involved in modelling the conceptual sphere of the literary works.

Key words: *author’s world model, representation, principle of opposition, concept, textual continuum.*

Сучасний літературознавчий процес значною мірою визначається розвитком постмодернізму, що посилює інтерес літературних критиків та лінгвістів до проблем переосмислення і подальшого вивчення реалістичного і модерністського мистецтв в контексті впливу нової постмодерністської естетики на національні літератури та на твори окремих письменників і зумовлює необхідність вивчення функційно-семантичних та лінгво-когнітивних особливостей мовних засобів, задіяних в реалізації авторського задуму та відображення світобачення [2, с. 9].

Романи Д. Лоджа є цікавими зразками сучасної британської літератури, з огляду на характерний для них розвиток традицій англійського комічного роману і роману-хроніки, а також наявність в них рис, властивих постмодерністській літературі. Однак, назвати Д. Лоджа письменником постмодерністом було б перебільшенням, адже в творах письменника детермінуючими є реалістичний художній метод, що поєднується з використанням окремих модерністських та постмодерністських прийомів. Романи Д. Лоджа насичені літературно-критичними мотивами, які ілюструють його розуміння жанрових можливостей роману XX-XXI століть. Найбільш доречним, на нашу думку, було б назвати Д. Лоджа письменником, літературним критиком та есеїстом періоду постмодернізму, адже для творчості письменника характерно поєднання різних дискурсів. Сам Д. Лодж розглядає сучасну англійську літературу як явище, яке розвивається між двома полюсами – метафоричним та метонімічним, тобто, з одного боку йдеться про літературу модернізму, символістську і міфопоетичну, а з іншого – реалістичну [1, с. 2]. Д. Лодж приділяє значну увагу дослідженню постмодерністському дискурсу та приходить до висновку про характерні для структурної організації постмодерністських текстів суперечливість, пермутацію, переривчастість, випадковість, ексцес, коротке замикання. Ці прийоми є формальними ознаками руйнування асоціативних зв’язків подібності і суміжності, принципів добору художнього матеріалу, властивих класичній літературі, а також виявленням фрагментарності, що є однією з основних рис постмодерністського тексту. Серед існуючих в літературі XX століття типів роману Д. Лодж виділяє проблемний роман, якому також притаманні ознаки постмодерністської літератури.

Вивчення творчого доробку письменника дозволяє стверджувати, що романи Д. Лоджа одночасно належать до кількох дискурсів, оскільки письменник постійно виходить за рамки художнього твору в культурологічний та соціальний дискурси [6, 8]. Особливого значення в вибудові романів Д. Лоджа набуває принцип бінарних опозицій, який лежить в основі сюжету, структурування композиції та образної системи творів письменника. Застосовуючи принцип бінарності як основний у структурно-смисловому розгортанні оповіді, письменник розглядає відмінності різних типів людини, способів життя, систем освіти та спільні ознаки, що закладають основу життя людини, її світосприйняття, моделі поведінки.

Роман “Академічний обмін” (“Changing Places”) має підзаголовок “Розповідь про два кампуси” (“A Tale of Two Campuses”), який дає установку читачеві на появу паралельної побудови, що, за задумом автора, набуває змісту бінарної опозиції. Автор проводить своєрідний експеримент для того, щоб з’ясувати, що станеться, якщо двох викладачів одного віку, соціального і сімейного статусу поміняти місцями. Характеризуючи персонажів за принципом паралельності, підкреслюючи одночасність ситуацій, в яких вони опиняються, часто застосовуючи словосполучення “саме в цей момент”, “у той самий час”, автор досягає високого рівня узагальнення.

У романі “Славетна професія” (“Nice Work”) бінарна опозиція набуває ще ширшого значення. Порівнюючи професора університету Робін Пенроуз, яка репрезентує інтелектуальну еліту, і підприємця Віка Вілкокса, представника мас-культури, автор протиставляє їхнє походження, освіту, загальний рівень культури, духовні,

© Чугу С. Д., 2013

моральні і соціальні цінності. Персонажі Д. Лоджа є представниками двох різних культурних прошарків, що уособлюють два типи світогляду і ментальності, та є найпоширенішими у сучасному британському суспільстві. На цих підставах можна стверджувати, що у романі "Славетна професія" через бінарну опозицію, яка лежить в основі роману і пов'язана з сюжетом та розвитком ліній персонажів Робін Пенроуз і Віка Вілкокса, передається основна ідея роману: в світі існують дві "нації" – науковців і підприємців, теоретиків і практиків, жінок і чоловіків, подолання прірви нерозуміння між якими становить складне завдання в процесі міжособистісної комунікації.

У романі "Райські новини" ("Paradise News") також простежується використання принципу бінарності: протиставлення понять "рай як міф" та "рай як реальність". Основні події розгортаються на Гавайях. Зазвичай, Гавайські острови називають раєм на землі, а людей, які живуть там, вважаються щасливчиками, однак в романі письменник розвінчує "культ" Гаваїв, висвітлюючи реальний стан речей, показуючи справжній стан речей на Гаваях, що є центром туристичної індустрії, метою якої є привабити якомога більше туристів. Автор сатирично створює яскравий контраст між казковими міфами про острови та реальністю.

Роман "Думають" ("Thinks…") свідчить про наявність двох різних світів, двох теорій щодо проблеми свідомості. Зазначимо, що проблеми свідомості та духовності людини насьогодні є надзвичайно актуальними та широко досліджуються в міждисциплінарних наукових розвідках. Дискусійний характер цієї проблематики представлено в художньому світі аналізованого роману – між Ральфом Мессенджером та Хелен Рід точаться дискусії на теми життя, смерті, віри, релігії, душі; кожен переконливо обстоює свої погляди.

Тематика та проблематика досліджуваних романів, принципи їх композиції, шляхи та засоби зображення та характеризування персонажів є складовою частиною "авторської картини світу" – того образу світу, який змодельовано крізь призму свідомості автора як результату його духовної активності, що відображає особливості світосприйняття та його репрезентацію в творах за допомогою певних лінгвістичних засобів, які допомагають передати бачення світу автора в картинах світу героїв романів [3, 4, 5, 7, 9].

Текстова дійсність зумовлена насамперед задумом автора, внутрішньою цілісністю твору (єдністю форми і змісту), життєвою правдою та прагненням автора досягти найбільшої сили естетичного впливу на адресата [9]. Авторську картину світу трактують як певний тип реальності, що була перетворена за законами мистецтва на модель світу, відображену через призму авторського сприйняття; як систему образів, специфічних саме для цього тексту і ні для якого іншого; як особливий тип реальності, який відрізняється своїм особливим простором (реальним та уявним), своїм відчуттям часу, своїм особливим психологічним світом і моральними нормами [7].

Поділяючи точку зору В.І.Карасика, О.С.Кубрякової, Ю.С.Степанова, В.А. Маслової, розрізняємо дві картини світу – концептуальну й мовну [3, 5, 6, 9]. Концептуальна картина світу більш складна ніж мовна, оскільки не все сприйняте і пізнане людиною має вербальну форму і відбивається за допомогою мови. Авторська картина світу, представлена в художньому тексті, є певною реалізацією індивідуальної картини світу письменника, модифікованої згідно із задумом творця. Проте авторська картина світу – це насамперед когнітивна структура, вивчення якої потребує розгляду особливостей концептуалізації світу автором.

Концепти МЕНТАЛЬНІСТЬ та ОСОБИСТІСТЬ є невід'ємними елементами концептуального простору романів письменника. В трьох з чотирьох досліджуваних романів автора одним із базових є концепт АКАДЕМІЧНИЙ СВІТ, який охоплює всі аспекти університетської науки (університет як інституція, викладачі, студенти, академіки, інтелігенція). Відомо, що Д.Лодж є автором трилогії так званого "університетського роману" ("campus novel"). Професор Д. Лодж, який майже тридцять років присвятив викладацькій справі, читаючи курс англійської літератури в Бірмінгемському університеті, реалістично і точно використав знання університетського життя в багатьох своїх творах.

Д.Лодж не в захваті від стану сучасного академічного світу і використовує власний досвід для створення гумористичних елементів сюжету художнього твору. Зазвичай в його романах академіки потрапляють в кумедні ситуації, і навіть якщо автор прямо не висміює їх, він проводить іронічні паралелі, його твори сповнені іронії, як драматичної, так і риторичної, що часто поєднується з комедією та сатирою. Гумор є провідною лінією в сюжетному розгортанні романів Лоджа, його творам властиві певні елементи фарсу та сміхотворного зображення героїв [2].

Для романів Д.Лоджа властива низка базових концептів, які перебувають в інтегративних відносинах один з одним, взаємодіють між собою та впливають одне на одного і у сукупності формують лінгвоконцептосферу творів. Розглянемо особливості реалізації провідного принципу побудови романів Д. Лоджа – принципу опозиції на прикладі уривків з романів "Академічний обмін" і "Славетна професія":

"We are from two different worlds" [NW, p. 341].

"…belonging to a very different social species…" [NW, p. 41].

У романі "Академічний обмін" автор протиставляє два світи – американський та британський (загальну культуру, ментальність, спосіб життя), в той час як в романі "Славетна професія" порівняння відбувається не на міжкультурному рівні, а всередині однієї культури – британської. В цьому романі протиставляються два соціальні і культурні прошарки населення, два світи – світ інтелектуальної еліти та світ масової культури, саме тому концепт МЕНТАЛЬНІСТЬ має різне смислове навантаження в досліджуваних романах. Ще на початку роману "Академічний обмін", зображуючи головних героїв, автор привертає нашу увагу до того, що, не зважаючи на однаковий вік та професію, вони є представниками різних світів:

"…each of these professors of English Literature (both, as it happens, aged forty) is connected to his native land, place of employment and domestic hearth by an infinitely elastic umbilical cord of emotions, attitudes and values… [ChP, p. 8].

Характеризуючи ментальність Моріса Зеппа та Філіпа Своллоу Д.Лодж зображає, хоча й з іронією, британську та американську ментальність загалом. Вони багато в чому відрізняються, а саме, в традиціях, культурі, ставленні до життя, тому головні персонажі, опиняючись в “чужому” середовищі, важко до нього адаптуються.

“…but the programmes were disappointing, consisting mainly of dramatizations of books…and canned American series…There was no baseball, football, hockey or basketball. There was soccer…” [ChP, p. 70].

“The British must be gluttons for satire: even the weather forecast seemed to be some kind of spoof, predicting every possible combination of weather for the next twenty-four hours without actually committing itself to anything specific, not even the existing temperature” [ChP, p. 71].

“Americans are rather gullible” [ChP, p. 120].

Провідною темою роману “Славетна професія” є протиставлення академічного світу та світу промисловості, що репрезентоване через вербалізацію концепту МЕНТАЛЬНІСТЬ. Автор не лише розкриває суттєві відмінності різних соціальних прошарків населення, відмінності в їх інтересах, способах мислення та бачення світу, а й вказує на небажання сторін зрозуміти в чому саме полягає суттєва різниця та намагатися сприйняти іншу точку зору.

“What has the Faculty of Arts to do with Industry Year, or Industry Year to do with the Faculty of Arts?” [NW, p. 87].

“You don’t see teachers out on the picket line, in the cold and the rain, have you noticed? They’re just sitting around in their warm staff-rooms, chewing the fat, while the kids are sent home to get into mischief. That’s not action…It’s a profession and it’s about time they started to act like professionals” [NW, pp. 20-21].

“I thought it was appalling…The noise. The dirt. The mindless, repetitive work. The…everything” [NW, p. 120].

Тісно пов’язаний з концептом МЕНТАЛЬНІСТЬ концепт АКАДЕМІЧНИЙ СВІТ, як частина культури нації. Університет як інститут відображає особливості тієї чи іншої національної традиції. Д. Лодж яскраво змальовує сучасний університет та дає йому всебічну характеристику:

“…both men were characteristic of the educational systems they had passed through. In America, it is not difficult to obtain a bachelor’s degree. The student is left very much to his own devices, he accumulates the necessary credits at his leisure, cheating is easy, and there is not much suspense or anxiety about the eventual outcome. He (or she) is therefore free to give full attention to the normal interests of late adolescence – sport, alcohol, entertainment and the opposite sex. It is at the postgraduate level that the pressure really begins, when the student is burnished and tempered in a series of grueling courses and rigorous assessments until he is deemed worthy to receive the accolade of the PhD. By now he has invested so much time and money in the process that any career other than an academic one has become unthinkable, and anything less than success in it unbearable.

Under the British system, competition begins and ends much earlier. Four times, under our education rules, the human pack is shuffled and cut – at eleven-plus, sixteen-plus, eighteen-plus and twenty-plus…This is called Finals, the very name of which implies that nothing of importance can happen after it. The British postgraduate student is a lonely, forlorn soul, uncertain of what he is doing or whom he is trying to please – you may recognize him…by the glazed look in his eyes, the vacant stare of the shell-shocked veteran for whom nothing has been real since the Big Push. As long as he manages to land his first job, this is no great handicap in the short run, since tenure is virtually automatic in British universities, and everyone is paid on the same scale” [ChP, pp. 15-16].

Концепт ОСОБИСТІСТЬ є невід’ємно пов’язаним з концептом МЕНТАЛЬНІСТЬ, оскільки кожна людина є представником тієї нації, до якої належить, тому мовна картина світу особистості є частково відображенням мовної картини її народу. Концепт ОСОБИСТІСТЬ – широке поняття, до якого відносимо особистісні цінності та пріоритети, риси характеру, моральні та вольові якості, світогляд та професійні інтереси. В контексті порівняння американського та британського світів протиставляються дві особистості як їх представники – два професори англійської літератури Моріс Зепп та Філіп Своллоу. Кожен з них є типовим представником своєї нації: Моріс Зепп – веселий, товариський та успішний, в той час як Філіп Своллоу – стриманий, небагатослівний, консервативний, скромний та безініціативний.

“Zapp was distinguished, and Swallow was not. Zapp was the man who had published articles in PMLA while still in graduate school; who had published five fiendishly clever books by the time he was thirty and achieved the rank of full professor at the same precocious age. Swallow was a man scarcely known outside his own Department, who had published nothing except a handful of essays and reviews, who had risen slowly up the salary scale of Lecturer by standard annual increments and was now halted at the top with slender prospects of promotion. Not that Phillip Swallow was lacking in intelligence or ability; but he lacked will and ambition, the professional killer instinct which Zapp abundantly possessed” [ChP, p.15].

Особливо цікавим є зіставлення в романі “Славетна професія” особистостей Робін Пенроуз та Віка Вілкокса, аналіз їх життєвих пріоритетів, поглядів та інтересів, а також особистісних якостей. Вік – генеральний директор ливарного заводу з поглядами промисловця та якостями ділової людини.

“…come off it, no identity crises, please. Somebody has to earn a living in this family” [NW, p. 17].

“Who am I?...You know who you are: it’s all on file at Division” [NW, p. 17].

Думки Віка Вілкокса зайняті професійними проблемами, а Робін –ініціативна, відповідальна, впевнена в собі, енергійна та сучасна.

“*Worries streak towards him like enemy spaceships…the assault is endless: the Avco account, the Rawlinson account, the price of pig-iron, the value of the pound, the competition from Foundrax, the incompetence of his Marketing Director…last month’s accounts, the quarterly forecast, the annual review…” [NW, p. 13].*

"...she privately concluded that she was better than most of her colleagues – more enthusiastic, more energetic, more productive" [NW, p. 52].

"Robyn had a reputation in the family for being strong-willed…or 'bossy'" [NW, p. 55].

"She has youth, she has confidence, she regrets nothing" [NW, p. 60].

"She had grown used to being the dominant partner, the teachers' favourite, the victrix ludorum" [NW, p. 47].

Впродовж всього роману точиться "боротьба" між цими двома персонажами, кожен з яких відстоює свою власну точку зору та глухий до аргументів іншого, проте за задумом автора в кінці роману герої зуміли подивитись на світ іншими очима.

У романі "Думають" Д. Лодж протиставляє світ науки та світ мистецтва, навіть в архітектурній побудові університету автор заклав принцип протиставлення.

"...the original plan, conceived in the utopian sixties, envisaged a huge campus like an American state university, accommodating thirty thousand students. They started building at each end of the site, Arts at one end and Sciences at the other, confident that they will soon fill up the intervening acres. But costs rose, the money supply dwindled, and in the nineteen-eighties the Government realized that it would be much cheaper to convert all the polytechnics into universities with a stroke of the pen than to enlarge the existing ones. So Gloucester University in unlikely ever to have many more than its present population of eight thousand students, and the open spaces between the Arts and Science buildings will probably never be filled in...We're an architectural allegory of the Two Cultures" [Th, p. 11].

Аналіз концептуального простору романів Д. Лоджа "Академічний обмін", "Славетна професія", "Райські новини" та "Думають", дослідження базових концептів, які входять до концептосфер романів, дозволяють дійти висновку про їхній взаємозв'язок та взаємозалежність, що є також свідченням їх єдності та неподільності.

Дослідження лінгвальних засобів засвідчило, що вербальне втілення концептів в текстовому просторі відбувається переважно на лексико-граматичному рівні. Вивчення засобів вербалізації авторської картини світу підтверджує тезу про наявність в її основі принципу опозиції, що представлена бінарно як "+" – "-". Лінгвістична репрезентація базових концептів в досліджуваних романах відбувається за допомогою лексичних, граматичних та лексико-синтаксичних одиниць, результатом інтеграції яких є єдине лексико-семантичне поле. Вважаємо, що запропонований підхід може використовуватись для дослідження інших базових концептів романів Д.Лоджа, а саме ЖИТТЯ, СІМ'Я, МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ, КОХАННЯ, РЕЛІГІЯ тощо.

Художній світ романів є віддзеркаленням індивідуальної авторської картини світу, тому репрезентація концептів в романах Д.Лоджа опосередкована авторським суб'єктивним ставленням до тем, які письменник висвітлює в своїх творах. Дослідження художнього простору романів "Академічний обмін", "Славетна професія" та "Думають" свідчить, що Д. Лодж моделює концептосферу творів за допомогою базових концептів ОСОБИСТІСТЬ, МЕНТАЛЬНІСТЬ, АКАДЕМІЧНИЙ СВІТ.

Вивчення особливостей моделювання концептуального простору аналізованих романів доводить наявність смислових зв'язків між творами письменника. Концепти у романах Д. Лоджа взаємопов'язані та взаємозалежні, лінгвістичні засоби впорядковані у відповідності з художнім світобаченням письменника та формують асоціативно-семантичне поле, взаємодіючи з одиницями асоціативно-семантичних полів інших концептів.

Авторська картина світу письменника є концептуальним відображенням його світосприйняття, емоційної сфери та ціннісних орієнтирів, що репрезентуються в текстовому просторі лінгвальними засобами.

Література:

1. Бандровська О. Т. Творчість Девіда Лоджа і англійський університетський роман 70-80-х рр. XX ст.: автореф. дис. … канд. філол. наук / О. Т. Бандровська. – Д., 1999. – 14 с.

2. Голубовська І. О. Етноспецифічні константи мовної свідомості: автореф. дис. … доктора філол. наук / І. О. Голубовська. – К., 2004. – 38 с.

3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.

4. Кубрякова Е. С. Язык и знание. На пути получения знания о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.

5. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику / В.А.Маслова. – М. : Наука, 2007. – 295 с.

6. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.

7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.

8. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры: Изд. 2-е, испр. и доп. / Ю. С. Степанов. – М. : Академический проект, 2001. – 990 с.

9. Толстых О. А. Английский постмодернистский роман конца XX века и викторианская литература: интертекстуальный диалог: автореф. дис. … канд. филол. наук / О. А.Толстых. – Екатеринбург: БКИ, 2008. – 24 с.

10. Lodge D. Changing Places. A Tale of Two Campuses / D. Lodge. – L. : Penguin Books, 1978. – 251 p.

11. Lodge D. Nice Work / D. Lodge. – L. : Penguin Books, 1989. – 384 p.

12. Lodge D. Paradise News / D. Lodge. – L. : Penguin Books, 1992. – 369 p.

13. Lodge D. Thinks… / D. Lodge. – London : Penguin Books, 2002. – 342 p.